

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання
історичних дисциплін

Голодюк Поліна Леонідівна
Релігійна реформа за часів правління Генріха VIII

Напрями підготовки: 6.020302 Історія*

Галузь знань: 0203 Гуманітарні науки

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Науковий керівник
_____ В. В. Снагощенко,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії, міжнародних
відносин та методики навчання
історичних дисциплін
« ___ » _____ 2021 року

Виконавець
_____ П. Л. Голодюк
« ___ » _____ 2021 року

Суми, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ В АНГЛІЇ НАПЕРЕДОДНІ ПРИХОДУ ДО ВЛАДИ ГЕНРІХА VIII.....	7
1.1. Розвиток ідей оновлення церкви до королівської Реформації.....	7
1.2. Особистість Генріха VIII. Еволюція його поглядів на Реформацію.....	13
РОЗДІЛ 2. ПРОВЕДЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ РЕФОРМИ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ.....	20
2.1. Розрив відносин із Римом: причини і наслідки.....	20
2.2. Зміни в становищі духовенства після церковної реформи. Знищення монастирів.....	28
2.3. Зміни у віровченні та культурі Англійської церкви.....	36
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	45

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що Реформація була релігійним рухом, який у XVI столітті охопив територію майже всієї Європи, тому осмислення історії цього регіону періоду Нового часу неможливе без звернення до великого комплексу проблем, пов'язаних з Реформацією.

Варто зазначити, що на межі середньовіччя і Нового часу церква продовжувала відігравати значну роль в житті суспільства. Це виявлялося в кількох аспектах. Зокрема, церковні суди врегульовували шлюбно - сімейні відносини, займалися затвердженням заповітів, тощо.

У XVI столітті в Англії настає період глибоких політичних та соціально - економічних протиріч, що є характерним для більшості країн континентальної Європи. На цей час припадає епоха правління Тюдорів, яка була переломною в житті країни чим і були зумовлені зміни в економіці, системі державності, деформація традиційної структури населення та консолідація населення країни. Період Реформації в Англії можна розглядати як один з найважливіших етапів для країни, в цей час відбулося становлення Англійської церкви. Виникнення Реформації почалося за правління нового короля з династії Тюдорів. Генріх VIII, коли вступив на престол, спочатку підтримував католицизм і навіть написав папі римському спеціальний памфлет на захист цієї віри. Проте, вважається, що текст належить його найближчому помічнику Томасу Мору. Крім того, король був одружений на Катерині Арагонській, яка була тіткою імператора Священної Римської імперії Карла V. Він проводив політику зближення з католицькою Францією: словом, початок його правління ознаменувався підтримкою католицизму. Однак дуже скоро Генріх VIII різко змінив вектор, причиною чого послужили серйозні заворушення в соціально-економічному і політичному житті країни. Правління Генріха VIII відкрило нову сторінку в історії Великобританії і визначило обличчя британської монархії до сьогодення.

Об'єкт дослідження: Англійська церква.

Предмет дослідження: Релігійна реформа за часів правління

Генріха VIII.

Метою дослідження є висвітлення процесу становлення державної церкви в Англії.

Метою дослідження зумовлені наступні **завдання**:

- дослідити релігійну ситуацію в Англії перед приходом до влади Генріха VIII.

- визначити основні причини релігійної реформи.

- охарактеризувати наслідки, що відбулися в церкві та суспільстві після перевороту.

Мета та завдання зумовлюють структуру роботи, яка складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

Хронологічні межі дослідження пов'язані з періодом правління Генріха VIII і охоплюють початок XVI століття до 1547 року.

Верхня межа зумовлюється тим, що саме на початок XVI століття припадає розгортання реформаційного руху на території Центральної та Західної Європи. *Нижня межа* зумовлена смертю короля Генріха VIII.

Територіальні межі дослідження: визначаються кордонами сучасної Великобританії.

Методологічна база дослідження:

– елементи системного методу, що дозволяють розглянути реформацію як складний, еволюційний процес;

– порівняльно-історичний метод, що дозволяє виявити загальні та унікальні явища у розвитку англійського церковного життя і тенденції його розвитку;

– біографічний метод, що дає змогу вивчення особистості Генріха VIII в контексті історії.

Джерела та історіографія дослідження. Дореволюційна історіографія з цього питання представлена працями В. О. Соколова [34; 35], які торкалися окремих аспектів історії Реформації та функціонування Таємної ради в Англії.

Радянські дослідницькі роботи кінця 50-х – 80-х рр. ХХ століття сприяли накопиченню матеріалу з історії Англії доби середньовіччя та раннього нового часу. У цей період виходить низка досліджень: М. А. Барга [1; 2], Є. О. Космінського [23], Є. В. Гутнаної [7]. Багато робіт присвячено англійській Реформації. Цією темою займалися такі історики як: Ю. М. Саприкін [32], Ю. Є. Івонін [12; 13; 14; 15], А. В. Ісаєнко [17]. Ступінь вивченості цього питання в сучасній українській історіографії представляється вкрай слабкою, бо вчені приділяли увагу більш раннім періодам. Хоча можна відмітити роботи О. Н. Духновської [8; 9; 10].

Особливу увагу викликає монографія Я. Я. Вейша «Религия и церковь в Англии» [6], яка поклала початок вивченню Англiканської церкви після Реформації, на відміну від попередніх праць, які розглядали більш ранні періоди. Значна частина роботи присвячена також сучасному етапу розвитку церкви в Англії.

Серед зарубіжних дослідників слід відзначити також Е. Ю. Полякова «Государство и церковь в Англии» [7], М. С. Стецкевич «Протестантизм, аникатолицизм и британское национальное самосознание нового времени» [36], А. В. Третьякова «Генезис и эволюция церковного феминизма» в англиканском обществе [37], які в своїх працях розкривали питання державно-конфесійних відносин в Англії.

Література, що зачіпає різні аспекти ідеології та діяльності Англiканської Церкви, опублікована переважно в англiномовних виданнях. Праці таких істориків і релігієзнавців, як Х. Александер «Religion in England» [40], Дж. Боссі «The English Catholic Community, 1520-1850» [42] та інші, досліджують виникнення і еволюцію Англiканської Церкви, розвиток її догматичних основ і канонічного устрою, боротьбу напрямків англiканства з різних світоглядних питань, а також проблему свободи совісті в сучасній Англії.

Таким чином, наявний комплекс джерел та літератури дозволяє розкрити поставлені у роботі завдання і є достатньою основою для здійснення даного дослідження.

Практичне значення дослідження полягає у використанні отриманих результатів у загальноосвітніх навчальних закладах при підготовці до навчальних занять з даної теми як вчителем, так і учнями, викладачами закладів вищої освіти та студентами при опрацюванні відповідної теми.

Апробація результатів дослідження. Основні положення бакалаврської роботи обговорювалися під час VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 2021 р.), а також Всеукраїнської науково - практичної конференції «Сучасна освіта: проблеми, реалії та перспективи» (Миколаїв, 2021 р.).

РОЗДІЛ I. РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ В АНГЛІЇ НАПЕРЕДОДНІ ПРИХОДУ ДО ВЛАДИ ГЕНРІХА VIII

1.1. Розвиток ідей оновлення церкви до королівської Реформації.

На початку XVI століття на території Центральної та Західній Європи розгорнувся широкий рух проти католицької церкви, який був політичним, соціально-економічним та антифеодальним за характером. За найближчу мету цього руху було покладено «виправлення» офіційної доктрини римо-католицької церкви, налагодження відносин церкви і держави, церковної організації, тому він став називатися Реформацією. У вузькому значенні слова Реформація (з лат. *Reformatio*) – перетворення – це боротьба за реформування римо-католицької церкви, яка в XIV-XVI ст. переживала кризу. У більш широкому розумінні Реформація була першим серйозним протистоянням між буржуазією, що тільки почала зароджуватись, і феодалізмом з його ідеологічною основою – вченням церкви, які вже не відповідали Новому часу. На відміну від гуманістичного руху, який був орієнтований виключно на освічену частину суспільства, реформація була спрямована на більш широкі прошарки населення. У реформаційному русі брали участь містяни, селяни, вчені, богослови, збіднілі дворяни та навіть королівські особи [39, с. 155].

Реформація є глибокою духовною революцією в житті європейського суспільства. Вона ознаменувала розрив із традиційною ортодоксально-католицькою системою світогляду і багато у чому визначила подальший розвиток філософської, теологічної та політичної думки християнських держав. Цей складний соціально – політичний та ідеологічний рух призвів до створення нової течії в християнстві – протестантизму, із якого згодом виділились окремі, самостійні напрями – лютеранство, кальвінізм, англіканство, згодом ще й пуританізм.

Оновлення релігійної доктрини та етичного учення в протестантизмі сприяло розкриттю особистості, новому розумінню людиною свого місця у цьому світі, своїх взаємовідносин з Богом та світом. Поява протестантизму стала вирішальним кроком в Європі Нового часу, адже Реформація стала

останньою спробою вирішити конфлікт між динамічним соціально-економічним розвитком, новими політичними та етичними потребами суспільства, з однієї сторони, і католицькою догмою – з іншої.

Як і у всіх країнах Європи, які пережили реформування церкви, причини, що породили Реформацію складались протягом довгого часу. Проте, в деяких аспектах, деякі були характерні лише для Англії. Першими подібні з реформаційними ідеї стали висловлювати лолларди – релігійні товариства, що виступали проти ієрархії, вчення про таїнства католицької церкви і чернецтва. За мету своєї діяльності вони ставили поширення вчення Джона Віклефа (1324-1384 рр.), у якому заперечувалось право католицької церкви на привілеї і вимагалась секуляризація її майна. Джон Віклеф стверджував, що держава має право позбавити церкву майна у разі потреби, а посягання папи на світську владу взагалі суперечить основам християнства. Дане вчення було популяризовано серед нижчих прошарків суспільства і призвело до появи підпільного руху в Англії у XV столітті. Спирання лоллардів на Письмо і на потребу особистісного спілкування з Христом було підкріплене ще й політичними змінами в Англії в першій чверті XVI століття [36, с. 36-37].

У своїх вченнях про церкву Віклеф повністю суперечить католицькому світогляду. На його думку, церква була спільнотою обраних. Приналежність до церкви визначається не просто фактичним входженням до числа її членів. Бути приналежним до церкви означає бути обраним Богом. Тому розмірів церкви визначити неможливо, так як неможливо визначити, хто удостоївся бути обраним, а хто ні. Про це можна лише здогадуватись, спираючись на поведінку та моральність тієї чи іншої особи. Із цього виходить, що зовнішня відмінність між пасторами та підданими не має ніякого сенсу. Віклеф стверджував, що між Богом та людиною непотрібно ніяких посередників, і кожна праведна людина є священиком. Заперечувалось і право церковної влади виносити вирок про відлучення від церкви, чи заносити кого-небудь до лику святих. Це право залишалось виключно за Творцем.

Із визначеного Віклефом погляду на взаємовідносини між Богом та людиною виходить, що сповідь перед священиком є не обов'язковою та позбавленою сенсу. Сучасне католицтво, на його думку, значно відійшло від духовного до чуттєвого. Стосовно ікон стверджувалося, що вони не забороняються християнським вченням, хоча в перших церквах вони були не так поширені. З іншої точки зору, ікони можуть вводити людей в оману, адже їм приписувались божественні риси. Потрібно впевнити народ у тому, що поклоніння іконам є ідолопоклонством і ікони створені лише для того, щоб збуджувати шляхом зовнішнього образу дух людини. На думку Віклефа, поклоніння мощам та дороге прикрашання їх гробниць також не є прийнятним. Він стверджував, що Бог для того і скрив тіла Мойсея, Богоматері та інших, щоб люди не зробили з них предмет поклоніння. Велика кількість свят також непотрібна.

Не дивлячись на всю неповність наведеного вище нарисувачень Віклефа, вони є достатніми для того, щоб говорити про його значимість в історії церкви Англії. Його вчення не є одиничним, яке стосується лише незначної кількості релігійних питань, а є цілою системою віровчень, яка не лише суперечило католицькій церкві, а й могло підірвати її основи, знищити її і стати на її місце. Система ця ставила собі за мету вийти в народ та набути там життя. Виголошуючи свої вчення, Віклеф закликав усіх вірян об'єднатися в союз для подальшої реформації церкви.

Для поширення своїх поглядів Віклеф використовував калька досить дієвих засобів, які відповідали духу його вчення і виходили із самої його суті: підготовка бродячих проповідників та переклад Святого Письма народною мовою. Його учення про Святе Письмо було фундаментальним для всієї його системи. Біблію він визначав єдиним достовірним та правдивим джерелом християнського пізнання, у якому міститься все необхідне для спасіння. Тому людині перш за все потрібно знати її, з чого і виходить, що головною метою християнської проповіді є повідомлення людям Слова Божого, яке міститься в Святому Письмі і є недоступним для більшості народу, тому що написане

незрозумілою мовою. Стан католицької проповіді того часу не влаштував вченого, Біблія була не ключовою її складовою, навпаки, часто відсувалась на задній план, а іноді і зовсім відкидалась. Католицькі проповідники склали свої проповіді із легенд про життя святих, із народних розповідей, а іноді навіть і із Грецької міфології.

Прийняті Віклефом заходи цілком виправдали надії, що на них покладались. Поширення в народі Святого Письма і діяльність мандрівних проповідників принесли його вченню популярність. Безсумнівне підтвердження цьому можна бачити в деяких документах, що відносяться до вісімдесятих і дев'яностих років XIV-го століття. У ряду цих документів особливої уваги заслуговує, наприклад, відкинута палатою громад і затверджений лише королем і лордами статут, що відноситься до 5-го року правління Річарда II, 2 два королівських приписи, виданих в п'ятнадцятому і сімнадцятому році Річарда II, і нарешті булла Папи Боніфація IX-го на ім'я того ж монарха. З цих документів видно, що кількість послідовників Віклефа значно збільшувалася в ті роки. Церковна влада виявлялася поки безсилою і ніяк не могла покласти край поширенню ересі, тому що єретики не звертали ніякої уваги на церковні заборони, спрямовані на них. Якщо єпископ закликав їх до трибуналу, вони не реагували. Свідчення літописців Найтона і Уольсінгема, а також протоколи процесів, показують, що Віклефові вчення знаходили послідовників в різних класах суспільства.

Визначити приблизну чисельність послідовників Віклефа в кінці XIV століття ми не маємо можливості, тому що немає для цього достатніх даних, але те, що його вчення мали досить широке поширення в той час безсумнівно. Відомо, що найбільш інтенсивно вчення Віклефа було поширене в Лінкольнській єпархії, так як в ній знаходилися і Оксфорд і Луттерворт, тобто місця діяльності самого Віклефа, як вченого і як парафіяльного священика. Місцевості найближчі до цих центрів лоллардизму, звичайно, повинні були більше всіх інших піддатися його впливу. І дійсно в 1389 р в Лейчестері вже вісім чоловік лоллардів залучаються до допиту і при цьому помічається, що є

тут багато й інших, які дотримувались того ж способу думок. Літописець Найтон, що жив у Лейчестері, свідчить, що лолларди залучили до своїх учень значну частину народу. З Лінкольнського округу лоллардизм поширився і по інших єпархіях [33, с. 233-234].

Проте поширення Реформації в Англії було пов'язано не стільки з діяльністю лоллардів, які висловлювали потреби народу, як з елітою, що перебувала при владі. На той час вона була представлена династією Тюдорів. Ця династія, яка перебувала при владі з 1485 до 1603 року досягла створення сильної національної держави, де король за допомогою сильного бюрократичного апарату та армії забезпечував безпеку середньому класу населення, що активно розвивався. У свою чергу середній клас визвав зверхність короля над собою. До 1485 року майже зникає старе феодальне дворянство, що було зайняте війною Червоної та Білої троянди. Король та середній клас змушені були об'єднатися для благополуччя та стабільності країни. Всі вищезазначені фактори сприяли посиленню національної самосвідомості, що згодом дало можливість королю відділити Англійську церкву від папства. Обурення короля та його підданих було спричинене присутністю на території Англії великих землеволодінць Римської церкви, а також постійні папські податки та церковні суди. Отже, ці причини призвели до підтримки народом Генріха VIII в його прагненні розірвати відносини з Римом.

Значне місце в англійській Реформації мав інтелектуальний фактор. Біблійний гуманіст Джон Колет (1466 – 1519), який був дияконом церкви святого Павла, на початку XVI століття зайнявся вивченням Біблії у перекладі Еразма Роттердамського і пояснив значення Біблії своєму народу.

Біблійні гуманісти досить критично ставилися до недоліків римської церкви. До реформаторів відносилися також Вільям Тіндейл (бл. 1494 - 1536) і Майлс Ковердейл (1488 – 1569), які зробили Біблію доступною для англійців рідною мовою. Проте Тіндейл опублікував видання Нового Заповіту англійською не в самій Англії, а в Німеччині. У 1525 році два видання його

перекладу з'явилися у Вормсі. Цей переклад з грецького Нового Завіту Еразма Роттердамського був першим друкованим Новим Заповітом і був поширений в Англії купцями. У 1536 році Тіндейл був убитий біля Брюсселя, але його справа продовжувала жити і допомагала проведенню церковної реформи в Англії. У 1535 році Майлзом Ковердейлом був надрукований повний і офіційний переклад Біблії на англійській мові. Підживлювали англійських інтелектуалів і роботи Лютера, які були поширені в Англії.

Спостерігаючи за відносинами Англії та католицької церкви напротязі п'яти століть до початку Реформації можна дійти висновку, що опозиція в цій галузі почалася і розвивалася досить давно. Детально досліджуючи цю опозицію не можна не помітити, що в ній виділялося дві течії, різних за своєю потужністю. Одна течія мала економічно – політичне спрямування, друга - релігійне. Обидві течії тягнулись аж до початку Реформації, проте перша бере свій початок ще з XI століття, а друга мало не з XIV століття. Політично-економічна течія охоплювала фактично всю Англію, в неї були втягнуті майже всі прошарки суспільства, включаючи парламент, королівських осіб. Вона виражала настрої, поширені в народі [24, с.155].

Друга течія була менш поширена, на перших етапах свого існування вона охоплювала лише кількох осіб, згодом – секту. Ця течія не тільки не була основною, як перша, а ще й більшою мірою суперечила поширеним серед народу настроям, тому часто сама потерпала від утисків та переслідувань. Більшість нації була проти неї і як би наполегливо вона не боролась за першість, до цього було далеко. Отже, якщо аналізувати настрої англійського народу по відношенню до Рима напередодні Реформації, то можна зробити висновок, що до другої половини XVI століття Англія була готова до протестантизму політично-економічного, але не до релігійного. Можна говорити про те, що народ розумів необхідність визволення з – під гніту папства, але вони не були готові відмовитись від віровчень та обрядів, до яких вже звикли. Необхідність релігійної реформи ще не була достатньою для

розгортання Реформації повною мірою. Рано чи пізно розвиток подій в Англії призвів би до цього.

Саме в цей період, коли країна повною мірою ще не була готова до змін і відбувається розрив відносин із Римом і вже намічається початок Реформації. Відповідно, ці події відбуваються ще на непідготованому ґрунті. Саме тут і проявляється повною мірою особистість Генріха VIII. Переворот, який формувався на протязі кількох віків до приходу короля до влади і рано чи пізно відбувся би в будь-якому випадку, під його впливом пришвидшився. Таке прискорення позначилось на характері англійської Реформації. Викликана передчасно, вона не могла одразу стати справою всього народу, адже народ не був готовий прийняти нову ідеологію і почати її втілювати. Його ще потрібно було спрямовувати, керувати. Отже, роль такого керівника починає виконувати влада. Саме тому англійська Реформація стала справою державною та регулювалась на законодавчому рівні. Спираючись та ту ж поспішність запровадження реформаційних процесів, вони не могли мати рішучого характеру. Для того, щоб стати народною справою Реформація мала б відповідати рівню його розвитку та потребам.

1.2. Особистість Генріха VIII. Еволюція його поглядів на Реформацію.

Генріх VIII народився 28 червня 1491 року в Гринвічі та був третьою дитиною в родині Генріха VII та Єлизавети Йоркської. Батько з дитинства готував його до прийняття духовного сану. За вихованням хлопчика слідкувала його бабуся леді Маргарет Бофор, під керівництвом якої Генріх відвідував до шести мес на день та писав твори на богословські теми. В одному з таких творів він відстоював святість шлюбу [16, с. 12].

Генріх VII був заощадливим монархом, якому вдалося значно зміцнити державний бюджет, який було розорено під час Столітньої війни та війни Червоної та Білої троянди. Ним було створено новий державний орган –

Зіркову палату для суду над дворянами, яка спочатку була апеляційним органом.

До значних подій періоду правління Генріха VII можна віднести також експедицію італійця на англійській службі Джованні Кабото в Америку, результатом якої стало відкриття Ньюфаундленду.

Причиною смерті Генріха VII став туберкульоз, загостренням якого він страждав останні роки життя. Поховано короля в Вестмінстерському абатстві поряд з дружиною. Його наступником став другий син – Генріх VIII [13, с.12].

Генріх став головним претендентом на трон після смерті свого старшого брата, Артура, і отримав титул принца Уельського. Для закріплення союзу з Іспанією батько настояв на укладенні династичного шлюбу Генріха VIII з Катериною Арагонською, яка була донькою Ізабелли Кастильської. Окрім того, це була удова його покійного брата [20, с. 77].

Отже, у квітні 1509 р. Генріх VII помер, а в червні, перед своєю коронацією Генріх VIII обвінчався з Катериною. До нього жоден король не подавав таких великих надій: Генріх мав міцне здоров'я, був добре складений, гарно стріляв з луку та був неперевершеним вершником. На відміну від свого батька, він був активний та життєрадісний. Ученим та реформаторам подобався король своїм розумом: він володів іспанською, італійською, латинською та французькою мовами, володів музичними інструментами. Проте графи часто дорікали королю за його марнотрацтво, адже значну частину бюджету він витрачав на бали, розваги, дорогоцінні тканини. Як і у багатьох монархів епохи Ренесансу розум та талант поєднувались у Генріха з деспотизмом та гріхами. Він був досить самозакоханим, йому здавалося, що він знає все: від богослов'я до військових наук. Незважаючи на це, він не любив вирішувати державні справи, постійно доручаючи їх своїм підданам. Першим фаворитом у нього був канцлер та кардинал Томас Волсі [19, с. 30-31].

Із вищезазначених фактів можна зробити висновок, що Генріх VIII був досить суперечливою особистістю. Його безтурботність та веселий норов з

часом змінились на злість та деспотизм, який він часто проектував на своїх підданих [30, с. 110].

Освіта, яку дала Генріху його бабуся Маргарита Бофорт, дозволила йому стати не тільки чудовим оратором, але і писати вірші. Наприклад, його твір «Час з веселою компанією», був написаний у 1509 році, коли він тільки почав своє правління. У ньому прослідковується веселий норов короля. Пізніше, коли Генріх повністю захопився зовнішньополітичними справами, його вірші набули більш сумного характеру. Генріх був дуже нервовим і напруженим, хоча, безумовно, мав багато якостей природженого лідера. Д. Старкі дає йому таку характеристику: «Він був інтелігентом, його пам'ять була чудова, а погляд гострим до деталей. Він був проникливим суддею над людьми і мав здатність до самоаналізу ... проте він був безжалісний і егоїстичний, а гнучкість його поняття справедливості робила його невразливим до сумнівів» [18, с. 220-221].

Король часто передавав державні справи своїм чиновникам. Його повна довіра до своїх слуг згодом призвела до активного підйому Волсі по кар'єрній драбині. Генріху VIII бракувало працелюбності його батька і вже на початку його правління сильно послаблюється особиста влада монарха. Це сприяло відродженню Таємної палати.

Спочатку Генріх VIII повністю продовжував курс свого батька та намагався уникати конфлікту з Римом. Натомість, він намагався догодити церкві. У 1510 році він отримав «золоту троянду» від папи Римського Юлія II, яку Церква дарувала найбільш гідним захисникам католицької віри.

На протязі двадцяти років свого правління він проявив себе ревним захисником католицької віри. Під його керівництвом державна верхівка охороняла чистоту та безпеку церкви. Будь-яке ухилення від загальноприйнятих вчень та обрядів було розцінене як ересь, за яку винний платив ціною свого життя. За даними Уоргема, який був Кентерберійським архієпископом, можна дізнатися що тільки за 1511 рік в Кентському окрузі було спалено п'ять чоловік за цими звинуваченнями. Наводиться також цілий

список осіб, які відмовилися від своїх поглядів, тим самим врятували собі життя.

Із початком Реформації на континенті ставлення влади до церкви не змінилося, і як тільки в Англію почали проникати вчення Лютера, король поспішив їй на допомогу. Видана Генріхом у жовтні 1521 року прокламація закликала світських чиновників усіляко допомагати у розшуку та покаранні осіб, «заражених» лютеранством. Цей указ було видано на ім'я Лінкольнського єпископа, який доповів королю про велику кількість еретиків в його єпархії. У лютому 1527 року, під керівництвом кардинала Волсі шестеро еретиків у Лондоні змушені були відректися від своїх поглядів [39, с. 120].

У 1530 році король видає чергову прокламацію, у якій суворо забороняється проповідувати та навіть слухати єретичні вчення Вікклефа, Лютера та інших; забороняється ввезення в Англію книг, які суперечать католицькому віросповіданню, а світським чиновникам було приказано всіма можливими способами допомагати священнослужителям у боротьбі з ересю. Передбачалося очищення Оксфордського університету шляхом звільнення професорів, які дотримувались неправильних поглядів. Поривання короля поширювалися і за межі його країни. Він писав листи князям Німеччини, стверджуючи, що лютеранська єресь небезпечна не тільки для церкви, а й для держави загалом і що князі мають «вогнем та мечем» знищити монарха-єретика та його твори для того, щоб врятувати країну. За будь-якої можливості Генріх використовував і дипломатичні методи для стимулювання керівників інших держав до боротьби з єретиками. У 1525 році під час переговорів із Францією, головною умовою для укладення союзу він ставив боротьбу проти турків та сатанинської секти прихильників Лютера [31, с. 73].

У деяких випадках навіть саме відношення якоїсь країни до апостольського престолу визначали його зовнішню політику. Наприклад, у 1511 році Генріх відкрито виступає захисником папи. Він надсилає свого посланця до Парижу, щоб заявити королю Людовику, щоб той не думав починати нечестиву війну проти папи, а коли той відмовився, то розпочав

війну проти Франції. Усі ці факти свідчать про повну відданість Генріха VIII папству на перших етапах його правління.

На цей період одним із найголовніших радників короля був католик Томас Мор, з яким він ділився Реформаційними ідеями. Мор був відомим англійським філософом, юристом, письменником та гуманістом. Народився 7 лютого 1478 р. в Лондоні, в родині відомого та чесного судді – Джона Мора. До самої своєї смерті Мор залишався рішучим ідейним та політичним противником Реформації та її ідеологів, яких він називав демагогами та політиканами.

Реформація суттєво змінила як політичну, так і літературну кар'єру Томаса Мора. Він захищав Генріха VIII та рішуче виступав проти Лютера. Так, у 1521 році під ім'ям Генріха VIII видається книга «Захист семи таїнств проти Мартіна Лютера», що настільки прославляла Папську владу, що папа Лев X удостоїв короля титулом «захисника віри». У передмові до книги було висловлено мотиви, якими керувався король при написанні. За допомогою неї Генріх хотів засвідчити світу свою відданість католицькій церкві. Зміст його праці присвячувався спростуванню вчень Лютера про таїнства, доводить необхідність сповіді перед священником. Головне питання про таїнства змушує короля торкатися інших, не менш важливих питань. Достатньо уваги він приділяє доведенню законності папської влади. Аргументація Генріха показує його як досвідченого богослова, який добре знайомий зі Священним Писанням.

Тим, хто прочитав цю книгу навіть прощались гріхи. Вважається, що Мор займався редакцією цього твору. Проте деякі дослідники припускають, що він міг бути її автором. Із виходом цієї книги починається полемічна діяльність Томаса проти Реформації [28, с. 332].

Книга Генріха VIII викликала обурення Лютера, який назвав короля «грубою дурною осячю головою» та «безглуздим блазнем, що не розуміє, що означає віра». У відповідь на це, Томас Мор випускає книгу «Відповідь на знуцання, якими Мартін Лютер осипає англійського короля Генріха VIII», у якій він не поступався Лютеру у різкості та грубості. Реформацію автор

розглядав як негативний процес, що викликає бунт простого народу проти законних правителів і веде до хаосу та анархії. У його розумінні цей бунт загрожував знищенням політичного порядку [27, с. 250].

Подальша політична кар'єра Томаса Мора залежала від відношення Генріха VIII до Реформації. Як вже зазначалося, на початку свого правління він виступав «захисником віри» та мав гарні відносини з папством. Проте зміна політичної кон'юнктури як всередині Англії, так і в її міжнародному становищі сильно позначилась на відношенні абсолютизму до реформаційних перетворень. Вже до кінця 1520-х років король починає розуміти, які фінансові та політичні вигоди може отримати абсолютистська Англія, якщо буде проводитись більш гнучка політика до Реформації. Перш за все враховувалась зацікавленість буржуазії та аристократії, які мріяли про секуляризацію церковних багатств. Також це повністю відповідало інтересам абсолютистської держави, адже багата англійська церква підпорядковувалась зовнішній силі – папству, а отже зломивши політичну самостійність церкви король міг отримати значну матеріальну вигоду від секуляризації церковного майна. Не останню роль у ставленні влади до Реформації зіграла і зовнішньополітична ситуація. У цей період головним суперником Англії вважались Габсбурги, які контролювали Іспанію, Німеччину, Нідерланди та значну частину Італії. Тому, Генріх мав за мету використання реформаційного руху в Європі для зміцнення міжнародного авторитету держави у кінці 20-х-початку 30-х років XVI.

Усі ці складні внутрішньополітичні та зовнішньополітичні обставини пояснюють зміну поглядів Генріха VIII на Реформацію. Чи можна було припустити, що колишній ревний захисник католицької церкви стане причиною розколу? Навряд, але саме за часів його правління в Англії починається Реформація. Причиною таких змін став і особистий конфлікт Генріха з папством по справі розлучення першого з Катериною Арагонською. Спираючись на той факт, що ця справа призвела до розриву Англії з Римом, дослідники англійської реформації відводять їй значне місце.

РОЗДІЛ II. ПРОВЕДЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ РЕФОРМИ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

2.1. Розрив відносин із Римом: причини та наслідки.

Генріх VIII був другою дитиною в родині. Артур, його старший брат, принц Уельський, був першим претендентом на престол. Він був одружений із Катериною Арагонською, яка була донькою Фердинанда (католик) та Ізабелли Кастильської. Цей шлюб вийшов досить нетривалим. Через п'ять місяців після одруження Артур помирає, Катерина відповідно лишається вдовою. Генріх VII не був зацікавлений відпустити Катерину з країни, адже цей династичний шлюб приносив йому значні фінансові та політичні переваги. Тому, домовившись із керівництвом Іспанії, він вмовив папу Юлія II підписати диспенсаційну буллу. Катерині дозволялося вступити в новий шлюб з молодшим братом Артура – Генріхом, який на той час був ще неповнолітнім. На основі цієї диспенсації було укладено шлюбний контракт, а сам шлюб було укладено через 5 років, тобто у 1509 році, коли Генріх починає своє правління [12, с. 211].

Сімнадцять років Катерина та Генріх прожили в мирі та порозумінні. У них було декілька дітей. Проте, варто зазначити, що вижила лише одна дівчинка, Марія. Всі інші помирали майже одразу після народження. На вісімнадцятому році подружнього життя він починає відчувати провину за те, що одружився із вдовою свого брата, тож король вважав, що їх шлюб є інцестом. Він вважав, що уклавши цей союз він став злочинцем проти Божого Закону. У передчасній смерті своїх дітей Генріх також вбачав свою провину, оскільки вважав, що таким чином Бог карає його. Диспенсація від папи не заспокоювала короля, тому що навіть найвідданіші католики вважали, що папа не має права відмінити те, що утверджене Божественним законом [26, с. 300].

Проте точка зору Генріха, в даному випадку, спиралася не лише на його докори сумління, а ще й на інші обставини. Король турбувався за долю Англії після його смерті. Якщо хтось наважився б оспорити законність його шлюбу, то можна було б оспорити і права його доньки Марії на трон, а це знову могло

призвести до кривавих війн в Англії, яка тільки почала відновлюватись після війни Роз. Йому хотілося мати наступника, законність правління якого була б незаперечною. До того ж, король хотів наступника – сина.

Сподіватися на сина від Катерини Генріх вже не міг, адже вона почала часто хворіти та і взагалі не відповідала потребам короля. Вона ніколи не підходила йому ні за способом життя, ні за інтересами, а тепер в і ній е залишилось нічого, що могло б зацікавити чоловіка. Катерина була на сім років старшою за нього, і тепер, коли вона почала постійно хворіти, ця різниця у віці стала особливо помітною. Генріх був у розквіті сил, в той час як його дружина постаріла, хоча він віддавав їй заслужену повагу.

У цей час у придворному штаті королеви з'явилася одна дівчина – Анна Болейн, яка так сподобалась королю, що він досить швидко закохується в неї. Проте на всі залицяння Генріха Анна відповідала, що не збирається бути коханкою, і якщо він хоче бути з нею, то вона має стати королевою. Під впливом всіх вищезазначених обставин він приходить до думки про необхідність розлучення з Катериною. Сумніви про законність його шлюбу з дружиною зростають і він передає їх на обговорення своїм радникам та вченим. Це сталося у 1527 році і було початком справи про розлучення [29, с. 77-78].

Незважаючи на заяви Генріха, що він повністю задоволений дружиною і лише шукає для себе душевного спокою, його оточення розуміло правдиві мотиви дій короля і причини прагнення до розлучення. Як покірний слуга католицької церкви він віддає всі свої сумніви під суд папи. У Римі працювало декілька вірних королю агентів для досягнення бажаної цілі, проте обставини не сприяли цьому. Папа Климент VII був у стані війни з імператором Карлом V, і ця війна була для нього тяжким тягарем. У той час, коли король Англії почав звертатись до нього із своїми сумнівами, папські області були зайняті імператорськими військами, Рим було захоплено, а сам папа спочатку переховувався у замку святого Ангела, а згодом в Орвіето. Справа про розлучення ще більше ускладнювала і без того скрутне становище, а

задоволення прохань Генріха було небажаним у цій ситуації. Король спирався на те, що папа не має права надавати диспенсацію, і погодившись із цим Климент знищив би все зроблене його попередниками. До того ж, папа правив у той час, коли папська влада і так зазнавала утисків, тому будь-які заходи спрямовані на піддрив її авторитету, були досить небезпечними. Складними були й політичні умови, оскільки Катерина Арагонська була рідною тіткою по матері Карлу V, який заявив про свій намір захищати інтереси своєї родички. Карл вже захопив значну частину володінь колишньої Римської імперії і мав вплив як в Європі, так і в Італії, а отже і політична доля Климента залежала від нього. З іншої точки зору, папа не хотів своєю рішучою відмовою налаштувати проти себе короля Англії, який досі був відданим послухником і захисником церкви і не раз надавав військову допомогу Риму. Таким чином папа опинився між двома вогнями і для того, щоб вийти із цієї ситуації без втрат для себе, він вдався до хитрощів. Дати справі про розлучення будь-який розвиток означало налаштувати проти себе одну з ворогуючих сторін, тому папа намагався максимально відстрочити розгляд справи і в той же час показати Генріху, що він зацікавлений та робить все, щоб допомогти йому. Поставивши собі таке завдання, Климент на протязі кількох років успішно виконував його. Він створив образ активної діяльності, проте вона була розрахована таким чином, що із неї не могло вийти остаточних результатів. Усі пропозиції зі сторони короля папа обговорював та розглядав, але ніколи не затверджував у прийнятному для нього вигляді. Він придумував такі варіанти рішення, які були не вигідні для Генріха, передавав їх англійським агентам і поки ці проекти і пропозиції доходили від Риму до Лондону і навпаки, час йшов, але остаточне рішення так і не з'являлось [11, с. 455].

Іноді королю навіть нібито вдавалося досягти значних поступок зі сторони папи. За його проханням було направлено легата Кампеджі, який разом із кардиналом Волсі мали провести повне розслідування в Лондоні, надавши цьому легату буллу, яка надавала йому широкі повноваження. Проте це також було лише розтягуванням часу. Під керівництвом Кампеджи справа

просувалась повільно. Папа наказав йому показати дану йому буллу лише королю та кардиналу, після чого спалити її, щоб вона не могла бути використана у подальшому. Почате розслідування проводились із всіма можливими затримками, а коли затягувати вже не було можливості, легатські засідання припинились на основі вакації. Климент відізвав свого посланця назад до Риму, спираючись на апеляцію Катерини.

Генріх почав розуміти, що мирним шляхом досягти допомоги від папи неможливо. Тому він вирішив надавити на Климента через університети. Довірені агенти короля були відправлені до різних університетів Англії, Франції, Італії. Вони пропонували богословам та каноністам розглянути питання про шлюб короля та Катерини, і чи була диспенсація папи Юлія законною. Усіма можливими та неможливими способами ці агенти намагалися, щоб рішення університетів відповідали інтересам Генріха і були складені у формі офіційних документів з печаткою. Було зібрано дванадцять таких документів від університетів: Орлеанського, Тулузького, Оксфордського, Кембриджського, Паризького, Болонського, Падуанського та інших. Задум короля був у тому, щоб у подальшому рішення університетів представити папі як думку всього християнського світу. Проте Климент добре знав ціну таких документів, тому вони не могли справити на нього очікуваного враження. Таким чином, звернення до університетів ніяк неблизили Генріха до вирішення справи про розлучення [21, с. 245].

Король Англії не мав наміру відступатися від розпочатої справи, навпаки, постійні відстрочки та затягування часу дратували його, що змушувало Генріха діяти ще з більшою наполегливістю. Тепер він вирішити за допомогою залякування та погроз. Особистої влади для цього було недостатньо, тому він почав шукати собі підтримки серед впливових верств населення. У червні 1530 року папі було надіслано звернення від усієї англійської нації, яке було підписано підписами сімдесяти духовних та світських осіб та одинадцятьма членами палати общин. У цьому зверненні вони посилювались на рішення університетів та визнавали їх достатньо

компетентними, щоб папа прислухався до них приймаючи своє рішення. Але оскільки Климент не звертає уваги на всі наведені докази і на ту допомогу, яку неодноразово надавав Риму Генріх, то вони остерігаються тих страшних наслідків та міжусобиць, які можуть настати після смерті короля, якщо йому не буде надано розлучення з Катериною та можливість дати Англії наступника шляхом укладення другого шлюбу. Також зазначалося, що у випадку подальших відмов від папи вони будуть вважати себе покинутими і шукати інші способи вирішення питання, тому просять його не змушувати йти на крайнощі.

У квітні того ж року конвокація переходить на бік Генріха, заявивши, що шлюб короля з Катериною суперечить Закону Божому, а тому є недійсним і тому диспенсація папи є безглуздою. На початку 1531 року канцлер та дванадцять світських та духовних лордів прибули до палати общин та представили їй рішення дванадцяти університетів та більш ніж ста трактатів, які були написані іноземними вченими на користь розлучення. Таким чином королю вдалося заручитися підтримкою частини народу. Проте не можна стверджувати що особиста справа про розлучення користувалася повним співчуттям серед широких мас населення. Навпаки, в хроніках не один раз зустрічаються згадки про те, що народ не підтримував розлучення, вважаючи його проявом гріховних нахилів монарха. Така реакція підданих з одного боку пояснювалася співчуттям до Катерини, яка була жертвою капризів короля, а з іншого боку – деякими економічними збитками та національними симпатіями. Розлучення Генріха мало призвести до розриву країни з імператором, а це в свою чергу привело б до припинення торгових відносин Англії з нідерландськими провінціями Карла. До того ж, серед народу панувала думка, що після розриву шлюбу з королевою, монарх укладе новий з французькою принцесою. Франція була головним ворогом Англії, і тому такий союз ніколи не міг стати прийнятним [13, с. 11-12].

При такому ставленні народу Генріх усіма силами намагався довести кожному правдивість своїх намірів. Проте особливих зусиль йому докладати не

довелося. Особиста справа короля поєднувалась із давнім і досі невирішеним конфліктом Англії з Римом. Англійська нація особливо гостро реагувала на будь-які прояви зневаження її інтересів з боку папського престолу, отже Генріху та його прибічникам варто було лише натякнути на те, що в справі про розлучення папа торкається не лише особистих інтересів монарха, а інтересів його королівства, щоб більшість населення стало на його бік. Якби цілі не переслідував король, це сприймалося як зіткнення інтересів англійського короля з папством; нація вбачала в цьому новий наступ папи на права та незалежність країни і цього було досить, щоб колишні образи спалахнули з новою силою. Генріх та народ об'єдналися для боротьби проти Риму. Хоча і з різних намірів вони діяли в одному напрямі; тепер особиста справа короля перестала бути особистою і стала національною, адже поєднувалась з національною опозицією папству [13, с. 34].

Починаючи протистояння з папою Генріх, мабуть, і не підозрював, до чого може воно привести. Його метою було лише залякати Климента, щоб змусити бути більш поступливим та рішучим у справі про розлучення. Для досягнення цієї мети король хотів скористатися давнім конфліктом Англії з Римом. З часом було видано декілька парламентських актів, які обмежували фінансові та політичні привілеї папства в країні. Ці акти настільки залякали папу, що він нарешті погодився задовольнити всі бажання короля, але вони призвели до таких наслідків, на які ніхто не міг розраховувати. Вступивши у відкритий конфлікт із римською церквою король настільки захопився ним, що почав рухатись у напрямку повного розриву з Римом. Об'єднавшись із національною опозицією, справа про розлучення привела до неоднозначного результату: і король, і народ досягли своєї мети. Генріх нарешті отримав розлучення, а нація звільнилася від обтяжливого папського гніту. Церква Англії розірвала всі відносини з Римом.

Таким чином, особиста справа монарха спричинила релігійний переворот в Англії, починається Реформація. Проте між даними процесами не існувало причинного зв'язку, адже розрив з Римом зрів на протязі кількох попередніх

віків, а справа про розлучення лише прискорила цей процес. Антиримські настрої англійського народу мали давні та глибокі корені, але під впливом Генріха Реформація почалася раніше ніж якщо б національна опозиція розвивалася природним шляхом. Лише із політико-економічного невдоволення, яким би сильним воно не було, не могло визріти таке масштабне протистояння, так як релігійна реформа мала б мати релігійне підґрунтя. Як відомо, у другій чверті XVI століття такої основи ще не було.

Зазначимо, що в Англії того часу не було ще тих людей, які б могли стати лідерами релігійної реформації. Можна прослідкувати вплив Генріха, Крамера, Кромвеля, проте жоден з них не мав такого впливу на реформацію, як Лютер в Німеччині, або Нокс в Шотландії.

Очевидним є факт, що яким би сильним не було невдоволення народу проти Риму, його здобутий на протязі віків авторитет був ще настільки вагомим і мав так багато однодумців, що необхідно було боротися з ним з великою обережністю. Так як папські права обмежували Англію і в юридичному, і в фінансовому колі, то і напади були вжиті в обох напрямках, спрямовані знищити значення папи як верховного судді для Англії та позбавити його доходів, які він отримував від країни [24, с. 122].

Перші спроби обмежити папу в юридичному відношенні зустрічаються в статутах парламенту 21-го року правління Генріха VIII, тобто у 1529 – 1530 рр, які ще не були напряму спрямовані проти папства. Членам кліру заборонялось володіти кількома бенефіціями одночасно і жити поза межами місця своєї служби. Спираючись на те, що такі зловживання в своїй більшості відбувались на основі диспенсацій та ліцензій папи, то парламент постановив з 1 квітня 1530 року такі диспенсації заборонити. Усі подібні хартії цим статутом знецінювалися і не мали більше ніякого значення, а у випадку порушення винний позбавлявся своїх бенефіцій та мав заплатити штраф в двадцять фунтів стерлінгів.

19 вересня 1530 року була видана королівська прокламація, у якій суворо заборонялось здобувати, виконувати, розповсюджувати будь-які хартії,

отримані від Риму, навіть ті, які були здобуті роком раніше і приносили збитку юрисдикції чи авторитету країни. Винний в зазначених порушеннях мав сісти до в'язниці, піддатися тілесному покаранню та королівському гніву для залякування інших [10, с. 73].

У статуті 23-го року (1531-1532), який знищував аннати, було також зазначено, що у разі накладення на короля чи країну інтердикту чи відречення від церкви, щоб ніхто не звертав на це уваги, щоб Богослужіння проводилось у звичному режимі.

Парламент 24-го року (1532-1533) нарешті розпочав рішучий наступ на папські права в Англії. У одному із статутів зазначалося, що спираючись на історичні джерела можна розглядати країну як самостійне королівство, яке має всі відповідні права. Вона керується лише королем, якому мають коритися всі піддані, як духовні, так і світські. Король Англії наділений всією повнотою влади і що все населення може отримати від нього справедливий суд та правду, остаточне вирішення їх проблем. Для вирішення церковних та духовних питань є духовенство, якого достатньо для досягнення цієї мети.

У статуті 25-го року (1533-1534) були деякі пункти, які стосувалися єресі. Зокрема зазначалося, що папа керуючись своїм особистими мотивами, затвердив положення, що говорити чи робити щось проти нього означає розповсюджувати єресь. Парламент натомість зазначав безглуздість таких звинувачень, і зазначав, що не може вважатись єретиком і переслідуватись той, хто говорить чи діє проти папського престолу, якщо це не заборонено Священним Письмом. Було також доповнено попередні закони про апеляцію. Статут 24-го року лише частково забороняв апеляції до Риму; тепер же, від свята Пасхи 1534 року вони були заборонені повністю. Згодом було знищено вплив папи на призначення архієпископів та єпископів Англії [11, 467-468].

Зазначені вище статuti завдали нищівного удару папській владі в Англії, адже тепер папа не стояв вище будь-яких законів, адже право надавати диспенсації було у нього відібрано. Не був папа й вищим суддею в країні, бо у нього не було можливості приймати апеляції, впливати а судові процеси,

виносити вироки, тобто діяти як найвища судова інстанція. Папа перестав бути верховним ленним господарем в королівстві, як і інших католицьких церквах, адже тепер архієпископи та єпископи, які раніше були васалами папи, призначалися без його участі. За всі ці утиски Климент не міг навіть проклясти Англію, адже на це вже не звертали ніякої уваги.

У парламенті 26-го року єпископам було запропоновано принести клятву, що вони відрікаються від папства і обіцяють на майбутнє не дозволяти собі нічого такого, у чому б виражалась підтримка юрисдикціям папи в Англії. Хоча жоден з актів не зобов'язував єпископів приносити таку присягу, вони все ж таки принесли її для підтвердження своєї готовності надавати підтримку у боротьбі із Римом.

Отже, навіть той прошарок суспільства, на який папа міг найбільше розраховувати, відрікся від нього найрішучішим чином. У кінці 1534 та 1535 років можна зустріти цілий ряд даних, які свідчать про повне знищення папства в Англії. Крамер, архієпископ Кентерберійський проповідував проти папи прямо с церковної кафедри, і якщо вірити Полю, доводив, що папа є тим антихристом, про якого йдеться в Апокаліпсисі. Навіть саме ім'я папи було наказано знищити у всіх молитвах та піснях, де воно досі застосовувалось.

2.2. Зміни в положенні духовенства після церковної реформи.

Знищення монастирів.

Така значна подія, як церковний переворот та знищення папської влади значно вплинули на подальший розвиток Англії. Як відомо, духовенство завжди знаходилося в тісних стосунках з папою, який був їх неопосередкованим головою і багато рішень залежало саме від нього. Вони поєднувались численними зв'язками, які виникали та зміцнювались на протязі не одного століття і розрив цих зв'язків не міг пройти без наслідків. Після проведеного в англійській церкві перевороту духовенство було у досить складному становищі: тепер вони мали коритись не папі, священнику, а королю, який став головою церкви. Оскільки Генріх за своєю сутністю не був

схожий на попереднього керівника церкви, то і відношення до духовенства змінилося.

Відомим є факт, що серед інших прошарків суспільства духовенство займало найвигодніше положення, адже їх надавали значні пільги та привілеї, головним захисником який виступав папа. Тому представники духовного сану надіялися особливою владою, що викликало обурення серед суспільства. Після перевороту в церкві Англії вони втрачають свою опору. Королівська влада за своєю суттю мала виступати захисником державних та національних інтересів, а сам король майже завжди стояв на чолі національної опозиції церкві [30, с. 333].

Генріх, як зазначалося у попередніх розділах, відіграв вагому роль у розриві відносин із папством і якими б не були його мотиви, проявив себе захисником інтересів народу та держави. Духovenство, отримавши нового очільника в образі короля мало готуватися до неминучого обмеження своїх привілеїв, які давно викликали невдоволення.

Наміри короля стосовно кліру простежуються у зверненні, з яким Генріх звернувся до лордів та палати общин у двадцять четвертий рік свого правління. За повідомленням літописця, 11 травня 1532 року король запросив спікера палати общин разом із дванадцятьма членами палати общин та вісьмома лордами і звернувся до них з такою промовою: «Любі піддані! Ми думали, що духовенство нашого королівства є нашими підданими; але тепер ми явно бачимо, що вони піддані нам лише наполовину і навіть зовсім не піддані, адже всі присяги вони приносять папі, а не нам. Я пропоную вам тепер копії обох присяг та вимагаю, щоб ви придумали який-небудь порядок, за якого б ми не піддавалися обману з боку наших духовних підданих». Заява Генріха була передана до палати, де зачитали текст самих присяг також. Аналізуючи ці присяги можна побачити, що в першій новопризначений єпископ або абат присягає на вірність Римському престолу, особисто папі та всім його наступникам. Він зобов'язувався не приймати участі в діях, які можуть зашкодити папству; охороняти таїнства, поручені від папи; усіма силами

підтримувати, захищати проти всіх та навіть примножувати права, почесті, привілеї Римської церкви; дотримуватися усіх декретів, приказів; переслідувати єретиків, схизматиків та проти святого отця та його наступників. У другій присязі той же єпископ чи абат відрікається від усього, що суперечить честі та привілеям короля та його наступників. Він клявся бути вірним та слухняним королю, жити та померти за нього. Ці клятви були зовсім несумісними, тому що можна було б одночасно виражати рівну повагу и королю і папі лише за умови повного розмежування зон їх впливу, чого, як відомо, не існувало. У Англії вже давно було відомо, що папство вимагало того, що забороняв король та національне законодавство, і навпаки. Вимоги цих двох влад часто були зовсім протилежні і відповідно приносити присягу їм обом одночасно означало суперечити самому собі.

Становище духовенства в країні давно викликало невдоволення не тільки у короля, а і у більшості населення, тому для боротьби проти нього вони об'єднуються і намагаються допомагати один одному. У той час, коли король звернувся зі своєю скаргою на суперечливість підданства кліру до палат парламенту, общини зі свого боку подають скаргу королю, де скаржаться на представників духовенства за те, що вони в своїй конвокації встановлюють різні канони, не питаючи дозволу світських прошарків суспільства. Цим канонам присвоювалося загальнообов'язкове значення, що суперечило законам Англії та підривало авторитет самого короля. Клір не готовий був так просто відмовитися від своїх прав та у відповідь на ці звинувачення заявив, що його влада встановлює закони спираючись на Святе Письмо. Проте через деякий час представники сторін намагалися все ж вирішити це питання шляхом переговорів, конвокація пропонувала королю піти на деякі поступки. Проте така ситуація не влаштовувала Генріха і він надіслав представникам духовенства готову форму, у який вимагалось не приймати, не виконувати і не обнародувати нових канонів без дозволу королівської влади, а ті, що були видані раніше мають бути відміненими. Для цього створили спеціальну комісію, у склад якої входили шістнадцять мирян із членів палат парламенту і

стілки ж духовних. Ті правила, які за думкою більшості членів будуть обтяжливими, мають бути признані недійсними, а ті, які будуть відповідати законам Бога та короля, мали лишатися в силі. Форма короля викликала невдоволення у духовенства, яке намаглося все ж відстояти свої права шляхом переговорів, пропонували Генріху деякі обмеження у своїх вимогах, проте марно. Через деякий час нижня палата конвокації висловила своє бажання погодитися з вимогами короля, а верхня лишалася опозиційною і погоджувалася коритися лише по відношенню до нових канонів.

12 травня 1532 року документ підкорення було направлено до короля, проте складено його було лише від імені верхньої палати, адже нижня, хоча раніше і виявила бажання погодитися з більш широкими вимогами короля, тепер не вважала за потрібне підписувати документ більш вузького змісту. Наступного року Йоркська конвокація повторила за Кентерберійською [31, с. 154].

Обмеження влади конвокацій очевидно було важким ударом для духовенства. У попередні часи церковні собори Англії були незалежними від королівської влади, і якщо скликалися за наказом короля, то тільки за потреби допомоги від церкви державі. І навіть тоді архієпископ міг розпустити збори самотійно. Церковні справи обговорювалися без втручання світської влади. Після підписання акту покори самотійність кліру була знищена.

Затверджена таким чином покора духовенства королю почала втілюватися і на практиці. У 1535 році Томас Кромвель, канцлер казначейства та державний секретар, став віце-генералом та генерал-вікарієм у церковних справах. Йому, як віце-генералу була надана вся та влада, яка належала королю, як голові церкви, тобто проводити різні візитації, реформи, знищувати ересі, слідкувати за поведінкою членів кліру, накладати секвестр на їх майно і доходи та інше. Як представник голови церкви, Кромвель був за статусом вище всіх інших підданих. За статутом 31-го року йому було надано право займати найпочесніше місце в парламенті, вище навіть за архієпископа кентерберійського. Зазначимо, що Томас Кромвель, при своєму високому

положенні не мав ні церковного сану, ні університетського ступеня. Він не лише був головним в духовних справах, але до того ж мав право передавати свої повноваження чиновникам, так, що простий чиновник міг стати носієм високих прав голови англійської церкви [9, с. 3-4].

Окрім цього, велике обурення викликали не лише необмежені права та привілеї духовенства. Общини часто скаржилися на свавілля церковних судів. Часто справи там розглядалися без належної неупередженості. справи розглядалися несвоєчасно, і до того ж у такій таємниці, що звинувачений не знав навіть суті справи, а тому, відповідно, не міг вжити заходів для свого захисту; світським людям доводилося терпіти великі незручності та трати. Миряни, а особливо із нижчих прошарків суспільства, часто притягалися до суду без вагомих на те причин, часто без провини відлучалися від церкви. За кожен крок, за кожен документ там стягувалися досить вагомі податки. При церковних судах працювала значна кількість чиновників: суддів, писарів, приставів. Досить часто єпископи надавали церковні посади своїм неповнолітнім родичам, які ще не були готові належним чином виконувати необхідні обов'язки. Багато з членів кліру, які мали бенефіції, не проживали там і таким чином лишали своє паство без наставника. Крім того, часто вони були невдоволеними від доходу з бенефіцій, тому займали світські посади (stewards, receivers, auditors, bailiffs), що не дозволяло їм належним чином виконувати пасторські обов'язки. Світські лорди стали на бік общин. З цієї причини, не відчувавши жодної підтримки, єпископам все ж довелося уступити і прийняти не вигідні для себе умови.

Узагальнюючи можна сказати, що після розриву відносин між Римом та Англією у положенні духовенства відбулися значні зміни. У попередні віки завдяки своєму високому статусу, воно переважно експлуатувало інші прошарки суспільства задля своєї користі, а саме вело безтурботне життя, не завжди виконуючи навіть свої пасторські зобов'язання. Тепер, завдяки ряду законодавчих постанов, які були спрямовані на обмеження свавілля служителів

церкви та захист прав мирян, цьому настав кінець. Духовенство, яке раніше мало повну свободу від світської державної влади, стало залежним від короля.

Відомо, що в Англії, як і в інших державах, духовенство не було однорідним за складом та характером. Воно поділялось на дві частини, кожна з яких мала свої інтереси. Одна з них мала назву «the clergy secular», інша – «the clergy regular», або біле духовенство та чернецтво. Обидві знаходилися в привілейованому становищі та були незалежними по відношенню до світської влади, корилися особливому начальству та мали свої власні органи суду. Розрив відносин із Римом та встановлення влади короля над церквою негативно позначився як на білому духовенстві, так і на чернецтві.

Після всіх утисків, яких англійське чернецтво зазнало разом із іншим духовенством, йому було завдано нового удару. Народна опозиція виступала не лише проти привілей та необмежених прав церковнослужителів, а й проти їх багатств. Більша частина матеріальних надбань належала саме їм. Дві третини всіх церковних земель були у володінні монастирів [31, с. 200].

У Англії ченців сприймали як найвідданіших, або ж навіть фанатичних прихильників папи, готових діяти навіть проти національних інтересів та короля. Своїми діями вони всіляко підтверджували ці припущення. Серед ченців церковний переворот зустрів найбільший супротив. Реформування церкви не могло вважатися довершеним, доки не будуть прийняті заходи проти монахів, оскільки вони не тільки противилися цьому перевороту, але і докладали багато зусиль, щоб налаштувати проти нього все населення. Результатом стала візитація англійських монастирів та подальша їх секуляризація.

Такі повноваження були надані Кромвелю, якого король призначив своїм віце-генералом та віце-вікарієм у церковних справах. Йому було надано можливість проводити візитацію споруд, що належали церкві; усувати всякого роду зловживання. У кінці 1535 року починається загальна візитація. Для її проведення було назначено спеціально відібраних агентів, яким надали відповідні повноваження. Вони повинні були об'їхати всі абатства та інші

церковні установи по всій Англії. Їх дії керувалися загальними інструкціями, які були складені у формі 86 питань і вказували візитаторамті пункти, на які варто звертати особливу увагу. Ці агенти мали вияснити, чи проводиться богослужіння в монастирі належним чином; чи ухиляються хтось від нього без поважних на те причин; скільки людей в монастирі і чи відповідає їх кількість встановленому штату; хто був засновником монастиря; який річний прибуток та інше.

У жовтні 1535 року агенти прибули до графств країни і почали виконувати доручене їм завдання. Керуючись своїми таємними інструкціями, вони очевидно докладали чимало старань до того, щоб спонукати настоятелів монастирів поступатися своїми маєтками на користь короля. Результати їх старань дуже скоро виявилися. У листопаді того-ж 1535-го року і в лютому 1536-го відбулося вже кілька так званих добровільних передач, в силу яких настоятелі монастирів надавали свої споруди в абсолютну власність короля. Було передано сім монастирів, а саме: Лондонський, Фолькстонський, Дайверський, Мартінський та інші. Документи підписані були настоятелями монастирів і ченцями [28, с. 111].

У лютому 1536 року відкрилася сесія парламенту, на обговорення якому представлений був складений візитаторами звіт про стан перевірених ними монастирів. Цей звіт був прочитаний в парламенті і викриті в ньому реалії життя ченців справили сильне враження на слухачів. Під час читання звіту запропонований був білль про усунення малих монастирів і білль цей набув силу закону. У затвердженому таким чином статуті, говорилося, що в малих абатствах, пріоріях та інших монастирських установах, де кількість людей не перевищує дванадцяти чоловік, панує гріховний спосіб життя. Настоятелі цих монастирів грабують церкви і їх майно, ображаючи тим Бога і релігію, завдаючи цим шкоди Королівській Величності. Багато разів на протязі попередніх двохсот років робилися візитації, але всі вони виявлялися безплідними і гріхи ченців не тільки не зменшуються, а навпаки зростають. Єдиний спосіб провести Реформацію належним чином полягає лише в тому,

щоб знищити зовсім малі монастирі, а ченців розселити по великих обителях. Після численних обговорень лорди і громади прийшли до рішення, що буде правильно володіння монастирів будуть передані на корисні справи, а самі ченці змушені будуть змінити свій спосіб життя. Відповідно до цього рішення, парламент ухвалив, щоб всі монастирські установи, щорічний дохід яких не перевищує суму в двісті фунтів стерлінгів, з усіма їх володіннями і маєтками, відтепер були віддані королю і його спадкоємцям.

Для проведення секуляризації над усіма іншими установами парламент заснував особливу палату «A court of the augmentation of the revenues of the Kings Crown». Зі статуту ми дізнаємося, що встановлена ним палата повинна складатися з особливого канцлера, скарбничого і тридцяти двох підлеглих чиновників. Причиною заснування цієї палати було бажання дотримання інтересів короля при здійсненні затвердженої ним секуляризації малих монастирів. Діяльність палати повинна полягати у вилученні всіх маєтків, що мають відійти до короля від монастирів. Чиновники при вступі на свої посади повинні були приносити особливі присяги, а за привласнення королівського майна заплатити штраф у розмірі, що вдвічі перевищує вартість вкраденого.

Із завершенням секуляризації великі маєтки повинні були перейти в розпорядження корони. Підводячи загальний підсумок по всім церковним установам, які були конфісковані за Генріха, налічують: 645 монастирів, включаючи сюди 28 великих абатств, 90 коледжів, 110 госпіталів і 2,374 канторії і вільних капели [31, с. 120].

У істориків сформувалася різна точка зору стосовно секуляризації. Деякі, розглядають її з боку юристів: чи мали представники влади присвоювати собі майно, яке належало церкві відповідно до національного законодавства, або ж чи мали право настоятелі, не будучи повними власниками своїх монастирів, здійснювати передачу землі на користь короля. Деколи дослідники оцінюють переворот з точки зору загального блага і розмірковують, чи був переворот позитивним для політичного та економічного процвітання Англії, чи сприяв

розвитку наук та культури, чи навпаки спричинив занепад. Секуляризацію слід розглядати як один з етапів реформації, а тому при її оцінці слід звернути увагу, чи сприяв, або ж не сприяв він успіху реформи. Всі заходи, здійснені за час реформ, після знищення монастирів отримало значно більшу міцність, оскільки монастирі були найміцнішою опорою папства. Окрім розриву відносин із папством, реформація досі виявлялася у прагненні підірвати значення духовенства. Секуляризація монастирів як ніщо інше допомагала у цьому, адже знищувала і матеріальний, і юридичний вплив цього прошарку суспільства, адже у них було відібрано майно, виключено з палати лордів абатів. Розоренням колишніх святинь та викриттям обманів, за допомогою яких монахи користувалися народним релігійним почуттям, секуляризація навчила виховувати критицизм в серед населення, який до тих пір був приучений сліпо вірити та коритися. Хоча більша частина людей, що приймали участь у цьому процесі керувалася своїми корисливими намірами, проте результати перевороту не втратили свого значення для реформації.

2.3. Зміни у віровченні та культурі Англійської церкви.

Церковний переворот, що відбувся в Англії, полягав поки тільки в тому, що була знищена Папська влада, а замість неї було проголошено верховенство короля, при чому духовенство в значній мірі поплатилося і своїми правами, і своїми статками. Церква Англії після реформи була поставлена в абсолютно нове положення, чим була зумовлена потреба певних перетворень. Розірвавши відносини з Римом, король не тільки відрікся від свого союзу з католицькою церквою, але і заклав фундамент самостійної національної церкви. За таких обставин виникала необхідність визначити вчення англіканської церкви, які засоби вона пропонує прихожанам для досягнення основної мети – їх освячення та спасіння.

Припинення відносин з папством стосувалося лише одного з компонентів католицької церковної системи, тобто ієрархії, усе інше – догмати, таїнства, обряди поки не зачіпалося, тому переворот ніс характер лише розколу.

Восени 1535-го року Генріх налагоджує відносини з німецькими протестантами. Він запросив Меланхтона приїхати в Англію і допомогти йому в устаткуванні церковних справ. Для католицького світу сам факт налагодження відносин короля з протестантами свідчив про його схильність до останніх. З інструкцій, які були надані єпископу Герефордському можна дізнатися, що король ставив собі за мету впевнитися в опозиції до папства німецьких князів, налаштувати їх проти собору та схилити їх до союзу з Англією.

У грудні 1535 року послы англійського короля передали пропозиції свого государя протестантським князям, які зібралися в той час в Шмалькальдені, а потім почалися конференції між ними і німецькими богословами. У наступному 1536 році німецькі князі визначили свої умови, прописані в чотирнадцяти пунктах, на яких вони погоджувалися вступити в тісний союз з Генріхом і навіть пропонували обрати його захисником і протектором протестантської Ліги. Перший же пункт цих Умов свідчив, що король Англії повинен прийняти і захищати аугсбурзьке сповідання віри, при чому допускалося, що деякі зміни в ньому можуть бути зроблені за взаємною угодою короля і князів. У відповідь на пропозиції князів, Генріх не відкидав зі свого боку можливості прийняти аугсбурзьке сповідання; він ще раз заявляв про своє бажання насадити в Англії і затвердити справжнє вчення Євангелія і, вважаючи себе і багатьох зі своїх підданих досить вченими, не хотів лише безумовно підкорятися вимогам князів, але пропонував їм надіслати в Англію вчених, які б разом з ним і його богословами обговорили умови, при прийнятті яких можливим було б бажане єднання віри між Англією і німецькими протестантами. До чого б не привели ці зносини, у всякому разі, ґрунтуючись на них, можна зробити висновок, що уряд країни не має наміру обмежитися тільки тим, що було вже зроблено для церкви. Знищивши папську владу, замінивши її верховенством короля і обмеживши права на привілеї духовенства, воно зовсім не вважало, що церковне питання в Англії вирішено [25, с. 22].

Бажаючи встановити порядок, об'єднати усіх в церкві і тим самим уникнути не тільки небезпеки для душ, а й зовнішнього занепокоєння, яке може виникнути внаслідок розбіжності в думках, король багато працював і наказав єпископам і іншим вченим особам з духовенства всієї Англії зібратися в конвокацію для обговорення цього питання і спокійного його вирішення. Тут, після довгого обговорення, вони прийшли нарешті до висновку і визначили певні положення. Королівська передмова закінчується поділом установлених положень на дві категорії. До першої належать ті, які ясно визначені Богом і необхідні для спасіння, а до другої - ті, які здавна були розсудливо встановлені і вживані в англійській церкві заради порядку і пристойності, хоча вони і не встановлені Богом і не потрібні для загального порятунку. Король бажав і вимагав, щоб його піддані прийняли всі ці постанови у запропонованому вигляді.

У першому положенні було висловлено побажання, щоб єпископи та проповідники навчали народ твердо вірити в Слово Боже, щоб всі ці знання було визнано священними і надалі вони не піддавалися змінам. Натомість усі інші точки зору заборонялися [45, с. 795].

Друге положення стосувалося таїнства хрещення. Вимагалось дотримуватися того, що з давна було заведено в церкві, тобто вважати цей обряд необхідним для вічного життя, адже таким чином як немовлята, так і дорослі люди отримують відпущення гріхів, спасіння та Божу милість. Новонароджені потребують хрещення, так як вони народжуються вже у гріху. Похрещені один раз не мають робити це знову. Думки анабаптистів та пелагіан, що заперечували данні положення, були заборонені [45, с. 796].

У третьому положенні було зазначено, що покаяння, яке встановлено Христом у Новому Заповіті, є необхідним для спасіння, тому кожна людина, яка згрішила, не може мати спасіння та отримати вічне життя без цього таїнства. Якщо люди, які вчинили гріх після хрещення, не покаються, то будуть осуджені [45, с. 797].

У четвертому положенні йшлося про те, що під формою та видом та вина міститься те самі тіло та кров Ісуса Христа, яке було народжено Дівою Марією та постраждало на хресті для спокути гріхів усіх людей. Тому це таїнство має здійснюватися з належною повагою, і кожен, хто здійснює його має спершу випробувати самого себе та свою совість [45, с. 798].

У п'ятому положенні зазначалося, що грішник може отримати відпущення гріхів тільки через віру, яка поєднана з любов'ю, проте лише милість Бога, яку отримали люди шляхом жертви Христа, є єдиною причиною виправдання. У подальшому для здобуття Божої милості вимагалось, щоб людина робила добрі справи та корилися Богу, дотримувалися його норм та законів. Єпископи та проповідники повинні були доносити народу, що Бог вимагає від нас добрих справ, і не лише зовнішніх, а і внутрішніх, духовних, тобто любили його, вірили, боялися, ненавиділи гріх [45, с. 799].

З шостого положення починається обговорення обрядів та церковних церемоній, зокрема ікон. Було зазначено, зокрема, що в Старому заповіті внаслідок зловживань ікони були заборонені. Тому варто щоб священнослужителі навчали народ правильному використанню ікон [45, с. 800].

У сьомому положенні зазначається, що святих, які знаходяться зараз з Христом на небі, варто почитати, проте не з тією честю та повагою, яку має отримувати лише Бог [45, с. 801].

У восьмому положенні єпископам та проповідникам наказувалося навчати народ, що хоча відпущення гріхів та спасіння можна отримати лише від Господа через Спасителя Ісуса Христа, однак варто молитися і святим, які є посередниками між людьми і Богом. Далі було приведено і приклад молитви [45, с. 802].

У дев'ятому положенні перераховано ряд різних церковних церемоній та обрядів, наприклад: проведення богослужінь, покріплення святою водою, роздавання священного хлібу, застосування свічок на Стрітіння, роздавання попелу в середу на перший день посту та інші. Зазначалося, що не одна з цих

церемоній не має достатньої сили для відпущення гріхів, вони можуть лише доносити наші думи до Бога. У десятому положенні зазначалося, що добре молитися за душі померлих [45, с. 803].

Звертаючись до аналізу змісту цього першого сповідання англійської церкви, не важко помітити в ньому спроби до ухиленням від пануючої досі католицької системи віровчення. Ми бачимо, що Кромвель від імені короля висловлював в конвокації бажання, щоб в церкві була проведена реформа на підставі Святого Письма, і щоб в ній не було залишалося нічого такого, що не затверджувалося б Писанням. Перше з десяти положень було відображенням цього бажання. Основою і джерелом християнського віровчення він виставляв насамперед Біблію, потім три древніх символів і авторитет чотирьох перших вселенських соборів. Вся маса інших католицьких авторитетів, постанови пізніших соборів вселенських і помісних, папські визначення, англійська церква не поставляла на ряду з Біблією.

Таким чином, перше віросповідання англійської церкви не може бути названо ні чисто-католицьким, ні протестантським; воно є не зовсім гармонійним симбіозом вчень і обрядів католицької церкви з декількома незначними домішками протестантизму. Так на нього дивилися і сучасники. Латімер в одній зі своїх проповідей, з властивою йому різкою і грубою красномовністю, відгукувався про англійську віросповідання таким чином: «Це якась суміш і всяка всячина; я не можу навіть і сказати, що це таке: частково це папізм, а почасти й справжня релігія, змішані між собою. На моїй батьківщині, коли звуть свиней до корита, кажуть: подь сюди, до свого місиву, - подь, хрю, подь! Ось тепер зробили місиво і з Євангелія».

Католицьке Богослужіння до такої міри мало потерпіло від здійсненого перевороту в Англії, що не було навіть потреби робити нові видання богослужбових книг і церква англійська продовжувала вживати старі католицькі книги. Проте Кольєр вказує на одне видання, що відноситься до 1541 р ; але вже сама обкладинка цього видання свідчить, що всі зміни в ньому обмежилися тільки знищенням імені папи і інших, неугодних королю Англії.

Якщо коли можна було очікувати великої реформи в богослужінні і обрядах Англії, то це звичайно в ту епоху, коли була написана і оприлюднена королівська книга. Разом з комісією, сформованою в 1540 році для визначення положень віри, створена була і інша для перегляду церемоній і обрядів і для визначення того, які обряди можуть бути залишені у вжитку і які повинні бути знищені. Результатом праць першої комісії була видана в 1543 році королівська книга.

Достатньо лише короткого огляду «rationale», виданого цією комісією, щоб скласти поняття про результати її праць.

У передмові до видання перш за все з'ясовується відмінність між положеннями, ясно прописаними в Писанні, що не допускають змін і є необхідними для порятунку і обрядами і церемоніями, які можуть бути змінювані правителями, не потрібні для порятунку та існують лише заради порядку. За передмовою слідує виклад самих обрядів, при чому показується повчальна сторона кожного, їх таємниче значення. Тут висвітлюється, наприклад, церемонія освячення вітваря з обмиванням і особливими молитвами. Корисним визнається вживання дзвонів. Схвалюються також деякі особливі обряди, як наприклад вживання свічок в свято Стрітєння, попелу - в середу першого тижня Великого посту, гілок - у Вербну неділю. Одним словом, все, що вживалася за часів панування католицизму, і тепер визнавалося похвальним.

Отже, в сорокових роках XVI століття Богослужіння та обряди англійської церкви майже ні в чому не відрізнялися від колишнього католицького зразка.

Знищення імені папи та інших, скасуванням декількох обрядів і введенням кількох пісень і молитов на зрозумілій народу мовою обмежилися таким чином всі ті зміни, які зроблені були в Богослужінні англійської церкви за час царювання Генріха.

Аналізуючи всі ті заходи, які вжито були при Генріху щодо віровчення і культу, ми не знаходимо в них ніяких слідів поступального руху. Якщо ж

підвести підсумок всьому тому, на чому в своєму віровченні і культурі зупинилася англійська церква в кінці царювання Генріха, виявиться, що вона залишилася в цьому відношенні майже такою ж, якою була і в союзі з Римом. Знищення папства і проголошення самостійності національної церкви з верховенством короля, слабкий вплив протестантських ідей, відміна шанування святих і ікон, прагнення обмежити кількість джерел християнського пізнання Святим Письмом, зменшення кількості свят і незначні зміни в Богослужінні і обрядах – ось все, що зроблено було в англійській церкві за період реформи.

ВИСНОВКИ

Дослідження процесу становлення державної церкви в Англії показав наступні результати, основний зміст яких виноситься на захист даної роботи.

Повстання проти католицької церкви в Англії мало неоднозначний характер. З однієї сторони воно було викликано політичними та економічними чинниками, так як верхівка Англії зрозуміла, що тогочасне становище римо-католицької церкви не відповідає національним інтересам країни та підриває її економічне благополуччя. З іншого боку, це повстання було релігійним, адже стало очевидно, що церква не відповідає встановленим Богом нормам. Це зачіпало майже всі прошарки суспільства, тому реформаторські заходи Генріха VIII знайшли підтримку серед народу. Кожен вбачав в його діях здійснення власних ідеалів. Дослідивши події часів правління короля, можна зробити висновок, наскільки ці сподівання були виправдані.

У політично-економічному відношенні усі цілі англійської нації були повністю досягнуті. Вона повстала проти папи як проти іноземця, який виснажував та пригнічував Англію, а після реформ цьому гніту було покладено кінець, адже папська влада була повністю знищена. Народ також виступав проти духовенства, в якому бачив втілення прошарку, що існує та діє на шкоду національним інтересам. Після секуляризації значна частина їх була знищена, інші – потрапили в залежність від короля та лишилися тих прав і привілей, що так обурювали суспільство. Проте люди прагнули змін і суто в релігійній сфері, але там не було проведено суттєвих, в яких можна побачити серйозне реформування католицької системи. Усе було залишено майже у тому ж вигляді, як і за часів правління папи. Отже, церковний переворот, здійснений Генріхом був таким чином переважно національним та політично-економічним.

Церковний переворот не можна назвати релігійною реформацією, але у той же час мав великий вплив на неї, адже підготував ґрунт для подальшого утвердження реформації. У попередні часи, коли вся повнота церковної влади була у руках папи, а органом влади було духовенство, на значні зміни

церковного порядку не можна було сподіватися. Весь свій вплив вони спрямовували на підтримку в народі прив'язаності до віри, звичаїв предків, тому католицьку систему не можна було знищити доти, доки залишалася опора влади папи, монастирів та кліру. Знищенням цієї опори Генріх багато у чому допоміг реформації, адже коли в Англії не стало ні папи, ні чернецтва, вже не залишилося факторів, які б стримували знищення старих порядків.

Після позбавлення папи влади та затвердження королівської супрематії, всі повноваження було передано королю, якому мало коритися і духовенство. Королівська влада спиралася на парламент, відповідно, перебувала у тісному зв'язку з народом. Вільна від установлених папських традицій, вона була здатна стати керівником всієї нації. Так для проведення реформації було створено потужний орган, якому у подальшому потребувалося лише правильно скерувати свої дії.

Отже, була сформована основа, на якій могла у майбутньому утвердитися реформація. Здійснений Генріхом церковний переворот змусив вищі прошарки суспільства, не дивлячись на їх релігійні уподобання, захищати реформу. Новий порядок ніс для них позитивні наслідки, адже все майно, що було відібране у монастирів, переходило до власності дворянства. Тому відстоювати новий порядок означало боронити і власні матеріальні інтереси. Не менш важливим і помітним результатом були зміни в релігійному настрої населення. Проголошення папи антихристом, знищення святинь, заперечення існуючих авторитетів – все це вплинуло на ставлення народу до існуючих порядків. Люди навчилися критично сприймати ті факти, у які раніше сліпо вірили та дотримувалися.

Очевидно, що суспільний та науковий інтерес навколо Англіканської церкви ще довго буде породжувати полеміку і найближчим часом ця ситуація залишиться незмінною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барг М. А. Эпохи и идеи становления историзма. Москва: Мысль, 1987. 556 с.
2. Барг М. А. Исследования по историианглийскогофеодализма в XI-XIII вв. Москва: АН СССР, 1962. 680 с.
3. Бахітов С.Б. Королівська влада і суспільство в середньовічній Англії XI-XV ст. за матеріалами сучасної історіографії. Комсомольськ-на-Амурі: Комсом.-на-Амурі держ. пед. ун-т, 2010. 108 с.
4. Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII. М : Наука, 1990. - 324 с.
5. Ванюшкина Л.М. Всеобщая история: История Нового времени, 1500 - 1800 гг. М: Просвещение, 2008. 386 с.
6. Вейш Я. Я. Религия и церковь в Англии. Москва : Наука, 1976. 183 с.
7. Гутнова Е. В. Возникновение английского парламента (Из истории английского общества и государства XIII в.). Москва: МГУ, 1960. 677 с.
8. Духновская О. Н. Английская королевская власть и правительственные органы в первой половине XVI века. Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Бердянськ-Запоріжжя, 2008. С. 77-85.
9. Духновская О. Н. Реформы Т. Кромвеля в церковном управлении. Тези доповідей наукових конференцій викладачів і студентів університету. Вип. Ч.ІІ. Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 1994. С. 3-4.
10. Духновская О. Н. Роль личности Генриха Тюдора в становлении абсолютизма в Англии. Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: Просвіта, 1999. С. 117.
11. Егер О. Всемирная история. СПб: Издание А.Ф.Маркса, 1997. 507 с.
12. Ивонин Ю. Е. Властители судеб Европы: императоры, короли, министры XVI - XVIII вв.. Смоленск : Русич, 2004. 332 с.
13. Ивонин Ю. Е. Международные отношения в Западной и Центральной Европе XVI в. Очерки. Смоленск: СЕПУ, 2001. 132 с.

14. Ивонин Ю. Е. Реформация Генриха VIII и внешняя политика Англии. Из книги Исследования по зарубежной истории. Смоленск: СГПУ, 2010. 318с.
15. Ивонин Ю. Е. Реформация, Контрреформация, иезуиты. Очерки истории христианской церкви в Европе (Античность, средние века, Реформация). Смоленск: СГПУ, 2000. 201 с.
16. Интимная жизнь английских королей и королев. М. АСТ, 1999. С. 12.
17. Исаенко А. В. Английская королевская реформация XVI. Орджоникидзе: СОГУ, 1982. 322 с.
18. Казаков И.В. Генрих VIII Тюдор. Рождение абсолютного монарха, Воспитание. *Исторические исследования*, 2000. Выпуск 3. С. 207-216
19. Казаков И.В. Генрих VIII Тюдор. Рождение абсолютного монарха, 2: король и его окружении. *История и историография зарубежного мира в лицах*, 2010. Выпуск 5. С. 30-39.
20. Казаков И.В. Генрих VIII Тюдор. Рождение абсолютного монарха, 3: фаворитизм как орудие управления. *Исторические исследования*, 2004. Выпуск 5. С. 77-85.
21. Карен Л. Разведённые. Обезглавленные. Уцелевшие. Жёны короля Генриха VIII (Пер. с англ. Т. Азарко). М.: Изд. дом КРОН-пресс, 2006. 330 с.
22. Кернс Е. Эрл. Дорогами христианства. Москва: Протестант, 1992. С. 190.
23. Косминский Е. Л. Проблемы английского феодализма в историографии средних веков. Сборник статей. Москва: АН СССР, 1963. 456 с.
24. Кузнецов Е.В. Общественно-политическая борьба в Англии второй половины XV века (К проблеме возникновения английского абсолютизма): Автореф. канд. ист. наук: 07.00.02. Горький: Горьковский пед. ин-т., 1958. 340 с.
25. Лебедев А. П. История запрещенных книг на Западе. Итальянское духовенство в одну из средневековых эпох: Исследования по истории Церкви Средних веков и Нового времени. СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2009. С. 5-43.

26. Лоудз Д. Генріх VIII і його королеви. Ростов-на-Дону: Фенікс, 1997. 320 с.
27. Лютер Мартин. Время молчания прошло: Избранные произведения 1520-1526 гг. (Пер с нем., ист. очерк, комментарии Ю. А. Голубкина). Харьков: Око, 1992. 352 с.
28. Норт Д. Історія Церкви. Москва: Протестант, 1993. 258 с.
29. Перфильев О. Жены Синеи Бороды (в спальне Генриха VIII). М.: Олма-Пресс, 2009. 415 с.
30. Поляк Г.Б., Маркова А.Н Всемирная история: (учебное пособие). М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. 496 с.
31. Савин А. И. Английская секуляризация. Москва: Университетская типография, 1907. 224 с.
32. Сапрыкин Ю. М.. Социально-политические взгляды английского крестьянства в XIV-XVII вв. Москва : Изд-во МГУ, 1972. 322 с.
33. Семенов В.Ф. Огораживания и крестьянские движения в Англии XVI века. Л.: Издательство АН СССР, 1949. 362 с
34. Соколов В. А. Реформация в Англии. М. : Типография Л. О. Снигерева, 1881. 546 с.
35. Соколов В. А. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890-1907.
36. Стецкевич М. С. Протестантизм, антикатолицизм и британское национальное самосознание Нового времени. Серия “Symposium”, Христианская культура на пороге третьего тысячелетия. Выпуск 5. Материалы научной конференции. 12-14 июня 2000 г. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. С.35-41.
37. Третьяков Андрей Валентинович. Генезис и эволюция церковного феминизма в англиканском сообществе : Дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 : Москва, 2004. 163 с.
38. Рассел Дж. 39 статей англиканского вероисповедания. VSD, 2012. 140 с.

39. Штокмар В. В. Очерки по истории Англии в XVI веке. Л., 1957. 208 с.
40. Alexander H. G. Religion in England, 1558–1662. London: University of London Press, 1968. 234 p.
41. Burnet G. History of the Reformation of the Church of England. Ed. by N. Pocock. Vol. I. Oxford, 1865. P.73.
42. Bossy John. The English Catholic Community, 1570–1850. New York: Oxford University Press. 1976. 446 p.
43. Doernberg E. Henry VIII and Luther. L., 1961. 544 p.
44. Duffy E. The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England, c. 1400 - c. 1580. New Haven; L., 1992.
45. English Historical Documenta. Ed. by K. Williams. L., 1967. Vol. V. Part 5. 1045 p. P.795-805
46. Guy J. Reassessing the Henrician Age: Humanism, Politics and Reform, 1500-1550. Oxf., 1986. 677 p.
47. Smith L. B. Henry VIII: the Mask of Royalty. L., 1971. 449 p.